

HATAY ORTA PALEOLİTİK DÖNEM ENDÜSTRİLERİNDE HAMMADDE KULLANIMI

Yard.Doç.Dr. İsmail BAYKARA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Özet

Hammadde ekonomisi çalışmaları son dönemlerde önem kazanmıştır ve geçmişte yaşamış insanların yaşam biçimleri, avcılık stratejileri, yerleşim sistemleri gibi geçmiş insan davranışlarının ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Bu çalışmada Hatay İli Orta Paleolitik döneme ait Üçağzılı II, Merdivenli ve Tıklı Mağaralarından ele geçen taş alet kalıntıları kullanılarak hammadde kullanım ekonomilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda bu mağara yerleşimlerinde geçmişte yaşamış insanların ne tip hammadde kaynakları kullandıkları ve bu kaynakları nasıl yönettiklerini gösteren davranışsal özellikleri araştırılmıştır. Bölgede yürütülen kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda iki tip hammadde kaynağı tespit edilmiştir. Bu kaynaklar jeolojik oluşumlarına göre birincil ve ikincil olarak tanımlanmıştır. Mağaraların içerisinde jeolojik oluşumlarına göre ikincil olan çakıl taşı kabuklu çakmaktaşı sıklıkla kullanılmıştır. Birincil hammadde kaynakları ise daha az oranda tüketilmiştir.

Anahtar sözcükler: Hammadde ekonomisi, çakmaktaşı, Hatay ili Orta Paleolitik toplulukları, insan davranışları

RAW MATERIAL USE IN MIDDLE PALEOLITHIC INDUSTRY FROM HATAY

Abstract

In recent years the studying of the raw materials economy has gained importance and aims to show the human behavior and life style of the people lived in the past, hunting strategies, and settlement systems. Thus, in this study, the stone tools were recovered from Hatay Province of the Middle Paleolithic period caves: Üçağzılı II, Merdivenli, and Tıklı, examined to understand raw material economies. In this context, it is determined to reveal inhabitants of those caves settlements, what kind of sources of raw materials used in the past and how they manage these resources in behavioral traits. As a result of excavations and surveys conducted in the region have been identified two types of source of raw materials. These resources are defined as the primary and secondary by the geological formations. According to the geological formations in the caves shelled flint pebbles, which are often used in the secondary. The primary sources of raw materials consumed less frequently.

Keywords: Raw material economy, flint, Middle Paleolithic assemblages of Hatay city, human behavior

Giriş

Paleolitik dönem insan davranışlarının tanımlanmasında bir anahtar olan hammadde ekonomi çalışmaları son dönemlerde belirgin bir öneme sahiptir (Kuhn, 2004). Bu çalışmalarla birlikte Paleolitik dönem insanların günlük aktiviteleri, yerleşim sistemleri, alan kullanımları, mobiliteleri gibi birçok konuya değinilerek insanın evrimsel süreci hakkında bilgiler elde edilmektedir (Feblot-Augustins, 1993; Jelinek 1991). Özellikle, hammaddelerin dağılımı, hammadde yataklarına yakınlık-uzaklık, ulaşılabilirlik, taşıma, taşların işlenmesi (yerleşim yerlerinde veya atölyelerde) gibi ölçütler geniş ölçekli düşünüldüğünde insan davranışlarının da tanımlanmasına olanak sağlamaktadır.

Herhangi bir bölge hem çok sayıda hem de çeşitli tiplerde hammaddelere sahiptir. Birçok avcı-toplayıcı jeolojik alanın değişimlerine bağlı olarak zaman süreci içinde hammadde kaynaklarına erişebilme ve bu materyalleri kullanılabilir hale düşüncesi içerisinde. Bu nedenle prehistorik gruplar içerisinde bölgenin hammadde kaynaklarını ellerinde tutmaları-korumaları-kullanmaları-taşımaları oldukça önemlidir. Bu taktiksel yapının başarıyla sonuçlanmasından sonraki süreç yüzeyden kayaçları toplamak ve bu kayaçları kullanılabilir hale getirmektir (Inizian vd., 1999).

Hammadde kaynaklarının *dağılımına* bakılarak öncelikli olarak avcı-toplayıcıların yıllık hareketleri, kat ettikleri mesafeler, kullandıkları alanlar gibi bilgilere ulaşılabilir. Yıl içerisindeki hareketler (genellikle küçük yolculuklar veya tüm kamp alanının taşınması) kullanılan materyallerin taşınımı ve tüketimini içerir. Özellikle bu yapı uzak mesafelerden gelen hammaddelerin incelenmesiyle ortaya çıkartılabilir ve buna bağlı olarak arazideki yaşam süresi ölçülebilir. Örneğin Rensink vd., (1991), hammadde dağılımı ve hammadde kullanımına bağlı olarak kuzeybatı ve merkez Avrupa Üst Pleistosen avcı-toplayıcılarının davranışlarını değerlendirmişlerdir. Bu davranışların belirlenmesi için avcı-toplayıcıların kullandıkları taş aletlerin teknolojik özelliklerine bağlı olarak hammadde tüketim ağları ve geçici veya kalıcı yerleşim alanları ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle Avrupa'da yer alan arkeolojik yerleşimler çalışılarak yerel ve yerel olmayan kaynakların kullanımının teknolojik yapıya etkisi ile geniş coğrafik yapıdaki hammaddelerin taşınma unsurları belirlenebilmiştir. Rensink vd., (1991), Kuzeybatı Avrupa Geç Orta Paleolitik (GOP) sitelerinin yok denilecek kadar az egzotik materyaller içerdiğini belirlemişlerdir. Almanya'nın batısından bilinen Belgian'da 30 kilometrelik ve Middle Rhine'da ise 100 kilometrelik uzaklıktan hammaddeler taşınarak yerleşim alanlarında tüketilmiştir. Kozłowski (1991) Orta Avrupa'da GOP yerleşimlerinde, hammaddelerin büyük bir çoğunluğunun yaklaşık 150 kilometrelik mesafeden taşınarak getirildiğini tespit etmiştir. Bu durum Avrupa'nın merkez ve kuzey bölgelerinde GOP dönem avcı-toplayıcıların oldukça mobilize olduklarını göstermektedir. Yerel olmayan materyallerin oldukça az bir kısmı taşınmış ve taşınan bu materyallerden ise genellikle Levallois aletler, el baltaları veya uçlar gibi nitelikli aletler üretilmiştir (Rensink vd. 1991).

Yaşam alanları içerisindeki farklı hammadde kaynaklarının varlığı topografyayla doğrudan ilişkilidir. Geneste ve Pilisson (1993) hammadde kullanımı ve topografi arasındaki ilişkiyi yerleşim alanlarını değerlendirmek amacıyla ele almıştır. Açık alan yerleşimlerinde en önemli ölçüt var olan

hammadenin çok hızlı bir şekilde tüketilmesini amaçlamaktadır. Bu tip alanlarda taş alet topluluğunda zengin çekirdek ve artık maddeler, az oranda işlenmiş taş aletler bulunmaktadır. Ayrıca yerleşim alanlarında özellikli blank üretimi gözlenmektedir. Yarı açık yerleşimlerde blanklerin üretiminden sonra, ham materyallerin blok halinde taşındığı belirlenmiştir. Mağara yerleşimleri oldukça değişken olmakla beraber genellikle hazırlanmış blankler ve taş aletlerle karakterizedir (Geneste ve Pilisson 1993). Buna ek olarak Munday (1976), yongalama boyutu ve çekirdek ağırlığını hammaddelerin mesafesiyle değerlendirmiştir. Mesafenin artmasıyla birlikte taşınan taş aletlerin daha dikkatli kullanıldığını ve daha küçük boyutlarda olduğunu belirlemiştir.

Hammadde kaynaklarının kalitesi, bu kaynakların işlenmesini ve kullanımını doğrudan etkilediği için taş aletlerin teknolojik ve tipolojik özellikleri üzerinde oldukça etkilidir. Örneğin obsidyen kolay yongalanabilen bir materyal olmasına rağmen, kırılğan yapısından dolayı dayanıklı değildir. Ancak obsidyene göre daha zor işlenen çakmaktaşları uzun süre dayanabilmektedir. Bu durum alet yapımcılarının yaşam alanlarını seçmesiyle de doğru orantılıdır. Buna ek olarak, Dibble ve Rolland (1990 ve 1991) Orta Paleolitik dönemde iyi kalitedeki hammaddelerden daha biçimsel aletlerin (Levallois uçlar, kenar kazıyıcılar, el baltası ve çeşitli uçlar) yapıldığını belirtirken, kötü kalitedeki materyallerden daha çok işlevsel özelliği yüksek aletlerin (dişlemeli ve çentikli gibi) üretildiğini belirtmektedir.

Hammadde kaynaklarının kalitesinin yanı sıra, bu kaynakların *tipleri, şekilleri ve boyutları* teknolojik açıdan taş alet topluluğunu doğrudan etkilemektedir. Böylelikle teknoloji tipolojisi, tipolojide taş alet kompozisyonu değiştirebilmektedir. Teknolojik yapının değişmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. Örneğin Bordes (1975), Fransa'da yaptığı çalışmalarda aynı bölge içerisindeki Mousterian Levallois teknolojisindeki farklılıklarda hammadde kaynaklarının boyutu, kalitesi ve elde edilebilirliği gibi etkenlerin belirgin rol oynadığını belirtmektedir. Fish (1981), hammaddelerin şekli ve boyutu ile Levallois yongaların arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, Levallois tekniğinin hammaddenin boyutuyla doğrudan ilgili olduğunu vurgulamıştır.

Hammadde ekonomi çalışmasının diğer bir konusu da kaynakların *bolluğu ve elde edilebilirliği*dir. Bu konuyla ilgili çalışmalar ekonomik açıdan taşların kullanımını, yerleşim sistemlerini, ham materyallerin bulunması için harcanan zamanı ve enerjiyi içermektedir. Bu başlıklar doğrudan geçmiş dönem insanların davranışsal özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Andrefsky, 1994; Kuhn 1991). Andrefsky (1994), hammaddenin elde edilebilirliğinin taş alet üretim teknolojisi için oldukça önemli olduğunu Avusturyalı yerliler üzerine yaptığı etnolojik ve Amerikalı yerliler üzerine yaptığı arkeolojik araştırmalarda belirlemiştir. Hammaddenin elde edilebilirliğindeki değişkenlik alet yapım teknolojisinde tipik veya tipik olmayan aletlerin üretimleriyle ortaya çıkarılmıştır. Diğer bir deyişle, taş alet tiplerindeki çeşitlenme hammadde kaynakların kullanımını ve elde edilebilirliğiyle doğrudan ilişkilidir. Kaynakların elde edilebilirliği, kalitesi ve yoğunluğu bir arada değerlendirilmesi taş aletlerin üretim aşamalarını ve tasarımını göstermesi açısından önemlidir. Hammaddelerin kalite ve yoğunluğu dört gruba ayrılarak değerlendirilebilir (Andrefsky, 1994);

1. Eğer kalite ve yoğunluk yüksek ise tipik ve -atipik aletlerin varlığı,
2. Eğer kalite düşük, yoğunluk yüksek ise öncelikli olarak atipik alet üretildiğini,
3. Eğer kalite yüksek, yoğunluk az ise öncelikli olarak tipik aletlerin üretildiğini,
4. Eğer kalite ve yoğunluk düşük ise atipik aletler üretildiği anlaşılmaktadır.

Dibble ve Rolland (1991 ve 1990), hammadde elde edilebilirliği ve kullanımı arasındaki ilişkiyi Kuzey Fransa'daki Quarry alanında yaptıkları çalışmada ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışmada yerleşim alanlarından çok miktarda artık madde, çekirdek, düzeltilmiş blankler ve az oranda düzeltilmiş aletlerin olduğunu ortaya koymuştur. Güney Fransa'da ise Mousterian topluluklarının büyük bir çoğunluğunun düzeltilmiş materyaller içermediği, özellikle kenar kazıyıcılarla karakteristik olduğu belirtilmiştir. Zagros bölgesinde hammadde kaynaklarının az olmasına bağlı olarak oldukça fazla sayıda düzeltilmiş aletin varlığından söz edilmiştir. Levant bölgesinde ise hammadde kaynaklarının oldukça zengin olması nedeniyle düzeltilmiş blank oranının oldukça yüksek olduğu vurgulanmıştır.

Paleolitik Dönemde Kullanılan Hammadde Kaynakları

İnsanoğlu geçmişten günümüze kadar doğada yer alan kayaç, demir ve bakır gibi birçok materyali çeşitli işlemlerden geçirerek kullanmıştır. Bu materyallerden kayaçlar insanların ilk taş aletleri keşfetmesinden itibaren sürekli kullanılmıştır. Paleolitik dönem taş alet yapımında hammadde olarak yaygın dört kayaç tipi kullanılmıştır (Luedtke, 1992):

1. Tortullaşmış kayaçlar, çeşitli tiplerdeki çakmaktaşlarını içermektedir.
2. Volkanik kayaçlar, mikrolit veya camı yapıda olanlar; riyolit, trakit, andezit, bazalt, fanolit, ignimlorit ve obsidyen yer almaktadır.
3. Başkalaşım kayaçları, kuvarsit.
4. Droterma kökenli mineraller, düşük ısıda kristalize olan ve polimorfik çeşitlilikten gelişmiş kayaçlardır.

Hatay'da Paleolitik dönem mağaralarında sürekli olarak tüketilen hammadde kaynağı çakmaktaştır. Çakmaktaşları birincil olarak mikro kristal kuvarstan oluşan sedimanter kayaçlardır. Çakmaktaşında ağırlıklı olarak kuvars mineralleri taneli yapıda bulunur. Kuvars silikat olarak bilinen oldukça önemli bir mineraldir ve silikon (silisyum) ile oksijen (silikon ve oksijen dünya yüzeyinde en çok bulunan iki elementtir) elementlerini içermektedir. Bu da minerallerin %40'nın ve neredeyse volkanik kayaçların büyük bir çoğunluğunun silikatlardan oluşmasının nedenidir. Silika ailesine ait olan kuvars SiO_2 kimyasal kompozisyona sahiptir. Bu kimyasal yapıdan farklı oluşumlarda bulunmaktadır ancak yaygın değildir. Çakmaktaşları yaklaşık 3,5 milyar yıl Pleistosen dönem arasında oluşmuştur. Çakmaktaşları sedimanter, metamorfik hatta volkanik kayaçlar içerisinde, derin ve sığ denizlerinde, göl veya karalarda bulunur. Genellikle ince lensler veya kalın yataklarda, yumru biçimli ya da biçimsiz formlar şeklinde meydana gelirler (Luedtke, 1992).

Hatay İlindeki Çakmaktaşı Hammadde Kaynakları

Hatay bölgesinde 1950’li yıllardan günümüze kadar yapılan çalışmalar sonucunda, bölgenin hem prehistorik kültürleri hem de bu dönemlerde kullanılan hammadde kaynakları tespit edilmiş ve Anadolu’daki yeri ve önemi ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar ışığında, bölgeden iki tip hammadde kaynağı belirlenmiştir. Bu kaynaklar jeolojik açıdan birincil ve ikincil olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birincil kaynaklar, kireçtaşı kayaçlarının içinde yer alan çakmaktaşlarını oluşturmaktadır. İkincil kaynaklar ise rüzgâr, sel gibi çevresel etmenlerle sürüklenerek belli alanlarda birikmiş kayaçları ifade eder (Resim 1).

Birincil kaynaklar Hatay’ın güney doğusunda yer alan Şenköy ve Yayladağı lokalitelerinden bilinmektedir. Her iki lokalite de yüksek platolara ve zorlu bir topografyaya sahiptir. Şenköy lokalitesi Eosen-Miyosen yaşlı kireç kayaçları içerisinde yer alan bir çakmaktaşı kaynağıdır. Bu lokalite Üçağzılı II, Merdivenli ve Tıkalı Mağaraları’na yaklaşık 35km uzaklıkta yer almaktadır. Çakmaktaşları kireç kayaçları içerisinde, etrafları beyaz yumuşak kireç ile çevrili olarak bulunmaktadır. Çakmaktaşları yumrular halinde, elips şekilli ve düz biçimlidir. Oldukça iyi kalitedeki çakmaktaşları siyah ve kahverenginin tonlarını içerir ve yarı saydam özelliktedir. Kayaçların büyüklükleri 5cm’den 80 cm. kadar değişmektedir.

Resim 1: Hatay ilinden ele geçen çakmaktaşı hammadde kaynakları (1- Yayla Dağı, 2 ve 3- Şenköy, 4-Sebenova)

Diğer birincil kaynaklar Yayladağı'ndan bilinir ve Senozoik dönemde oluşmuştur. Yayladağı hammadde kaynakları Üçağzılı II Mağarası'na 15 km, Tıkalı ve Merdivenli Mağaraları'na ise 35 km uzaklıkta yer almaktadır. Yayladağı kaynakları göl çökelleri içerisinde oluşmuştur, yumrular halinde ve elips şekilleriyle karakterizedir. Çakmaktaşlarının dış kabuğu 1–3 mm arasında değişen kireçle kaplıdır. Çoğunlukla kahverengi ve açık gri renklere sahiplerdir ve kayaçların büyük çoğunluğu yarı saydam yapıdadır. İyi kalitede çakmaktaşlarının yanı sıra tanecikli kötü kalitede çakmaktaşları da bulunmaktadır. Kayaçların boyutları 5–50 cm arasında değişmektedir. Yayladağı kaynaklarının süngerimsi dokulu kabukları, Şenköy ve yerel çakmaktaşlarından kolaylıkla ayrılmaktadır.

Hatay İli'nden bilinen ve jeolojik oluşumuna göre ikincil olan kaynaklar, çeşitli bölgelerden nehir, akarsu gibi dış etkenlerle belli bölgelere depolanmış çakmaktaşlarından oluşmaktadır. Bu materyallerin en ayırt edici özellikleri kabuklarıdır. Kabuklar dış etkenler nedeniyle oldukça aşınmıştır. Bu kabuklar çakıl taşı kabuğu biçimindedir ve çakmaktaşının rengini göstermektedir. İkincil kaynaklar, birçok rengi ve egzotik tip çakmaktaşı olarak isimlendirebileceğimiz yeşil ve saydam renkte riyolitleri de içermektedir. İkincil kaynaklar saydam, yarı saydam ve mat yapıda bulunmaktadır. Yapılan tüm yüzey araştırmalarına rağmen ikincil kaynaklara ilişkin herhangi bir lokalite tespit edilememiştir. Ancak Sebenoba köyünde az sayıda kötü kalitede birincil kaynaklara benzer çakmaktaşları bulunmuştur. Ayrıca, ikincil kaynakların muhtemelen günümüz deniz seviyesinin altında olabileceği düşünülmektedir (Kuhn, 2004).

Materyal ve Metot

Hatay ili Paleolitik kültürleri 1950'li yılların başlarından günümüzde kadar aralıklarla yüzey ve kazı çalışmalarıyla incelenmiştir. Hatay'ın Avrasya'ya uzanan göç yolları üzerinde olması, bu ilin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle, güneydoğu Afrika'dan başlayan Büyük Rift Vadisi Levant koridoru yoluyla Hatay İli'nden Anadolu'ya açılmaktadır. Bu göç yolları Afrika'dan Eski Dünya kıtalarına yayılan insan ve hayvan popülasyonlarıyla uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Hatay İli'nde yapılan çalışmalarda bu göçleri kanıtlayan birçok kalıntı bulunmuştur.

Çalışmamızın materyalini oluşturan Tıkalı, Merdivenli ve Üçağzılı II Mağaraları Hatay İli'nin Samandağı ilçesinde yer almaktadırlar. Tıkalı ve Merdivenli Mağaraları birbirlerine oldukça yakındır ve Mağaracık köyü yakınlarındaki Antik Seleukeia şehrinde yer almaktadır. Üçağzılı II Mağarası ise Meydan Köyü yakınlarında bulunmaktadır ve diğer iki mağaradan yaklaşık 25 km uzaklıktadır.

Denizden 83 metre yükseklikte bulunan Tıkalı Mağarası, Şenyürek ve Bostancı (1958) tarafından bölgede yaptıkları yüzey araştırmalarında tespit edilmiş ve Şenyürek tarafından 1958 yılında kazılmıştır (Şenyürek, 1959). Yaklaşık 3 metrelik depozite sahip olan Tıkalı Mağarası, en üst katmanında Roma dönemine ait kalıntıları, daha altta ise Paleolitik kültürleri (180cm'den itibaren) içermektedir. Paleolitik katmanlarının Hatay'ın diğer mağaralarında olduğu gibi oldukça sert olduğu

belirtmiştir. Taş aletlerin teknolojik ve tipolojik özellikleri mağaranın Orta Paleolitik döneme ait olduğunu ve Levallois endüstrisinin sürekli kullanıldığını göstermektedir (Şenyürek, 1959).

Merdivenli Mağarası Mağaracık köyü sınırlarında, Antik Seleukia şehri içinde yer almaktadır. E.Y. Bostancı tarafından gerçekleştirilen 1956 yılındaki kısa süreli sondaj çalışmasından sonra, mağara 1956 ve 1957 yıllarında üç dönem boyunca Şenyürek ve Bostancı tarafından kazılmıştır (Şenyürek ve Bostancı, 1958). Merdivenli Mağarası bugünkü deniz seviyesinden yaklaşık 39 m yükseklikte bulunmaktadır. Mağaranın uzunluğu 23 m, genişliği 6 m ve yüksekliği 4 m'dir. Araştırmacılar, mağarada altı aşmada çalışmışlar ve beş kültür tabakası tespit etmişlerdir. I.tabakanın Roma Dönemi'ni, II. ve III. tabakaların Üst Paleolitik Çağ'ı (Orinyasiyen kültürü), IV ve V. tabakaların Orta Paleolitik Çağ'ı (Üst Levallois-Mousterian kültürü) temsil ettiğini bildirmişlerdir (Şenyürek ve Bostancı,1958). Şenyürek ve Bostancı mağaranın Orta Paleolitik kalıntılarını içeren IV ve V'inci seviyelerden çıkardıkları buluntuların Levallois-Mousterian kültürüne benzer olduğunu belirtmişlerdir (Şenyürek ve Bostancı, 1958). Daha sonra yapılan çalışmalarda mağarada yer alan kültür tabakalarının tamamının Orta Paleolitik kültürünün dairesel çıkarımlı Levallois endüstrisiyle karakterize olduğu saptanmıştır. Buradaki Orta Paleolitik kültürünün ise Levant'tan bilinen "Tabun C" tip endüstrisine ait olduğu tespit edilmiştir (Baykara, 2005).

Üçağzılı II Mağarası, Antakya'nın Samandağ İlçesi'nin yaklaşık 10 kilometre güneydoğusunda, Meydan Köyü'nün güneyinde bulunmaktadır. Mağara büyük, geniş ve oval bir tavana sahiptir ve tavanın büyük bir kısmı çökerek denize dökülmüştür. Mağara içerisinde yer alan daire biçimli küçük bir odacıkta yapılan sondaj çalışmalarında 5 farklı kültür tabakası tespit edilmiştir. Tüm tabakalar yoğun bir antropojenik materyal içermektedir ve Orta Paleolitik kültürlerle aittir. A tabakası en üst tabakayı oluşturur ve orta koyu kahverengi toprağa sahiptir. En uzun yerleşim izlerini gösteren B' ve B tabakaları, içerisinde sert kalsit çökelleri, beyaz kül ve koyu gri ve açık siyah renkli sedimanlar içermektedir. C tabakası koyu siyah rengiyle diğer tabakalardan ayrılmaktadır. D tabakası mağara tabanını oluşturmaktadır. Bu tabaka deniz kumuyla kaplıdır ve üst seviyelerinde antropojenik malzeme içermektedir (Güleç vd., 2008).

Üçağzılı II Mağarası Levallois tekniğinin sıklıkla kullanıldığı Orta Paleolitik döneme ait bir yerleşkedir. Mağarada kullanılan endüstri yonga üzerine yapılmış aletlerden oluşmaktadır. Dilgi üretimi oldukça azdır. Tipik Orta Paleolitik alet tipleri gözlenmektedir; kenar kazıyıcılar (düz, çift taraflı, yakınsak, dejete), Levallois ve Mousterian uçlar, dişlemeli ve çentikli aletler ve düzletsiz yongalar sıklıkla gözlenmektedir. Mağara içerisinde Levallois endüstrisi baskındır ve dairesel, çift-tek kutuplu Levallois çekirdeklere sıklıkla rastlanmaktadır. Levallois aletlerin sıklıkla kullanılmış olması, düzeltili âletlerdeki düzelti yoğunluğunun az olması, uç üretiminin (Levallois ve Mousterian uçlar) yaygınlığı (Meignen, 1995; Shea, 2003) ve Hatay'ın Levant koridorunda yer alması, Üçağzılı II Mağarası'nın Levant Mousterian toplulukları içerisinde yer aldığını göstermektedir (Baykara ve Güleç, 2011).

Bu çalışmamızda Üçağzlı II Mağarası, Tıkalı Mağarası ve Merdivenli Mağarası'ndan toplam 6899 blank, 509 çekirdek, 15061 artık kalıntı incelenmiştir. Çalışmamızda, taş aletler Bordes (1961) tipolojine göre tanımlanmıştır. Taş aletlerin teknolojik özellikleri için Kuhn'un Üçağzlı I kazı çalışmalarında kullandığı metotlar uygulanmıştır.

Her bir taş aletin hammadde kaynağı renklerine, kabuk tiplerine ve gözle görülebilen bileşimlerine göre tanımlanmıştır. Hammadde kaynaklarının gruplandırılması kabuk tipleri dikkate alınarak yapılmıştır. Birincil kaynaklar yumuşak kireç (Şenköy) kaplı ve sert kireç kaplı (Yayladağı) olmalarına göre iki gruba ayrılmıştır. İkincil kaynaklar ise çakıl taşı biçimli dokusuna göre tanımlanmıştır.

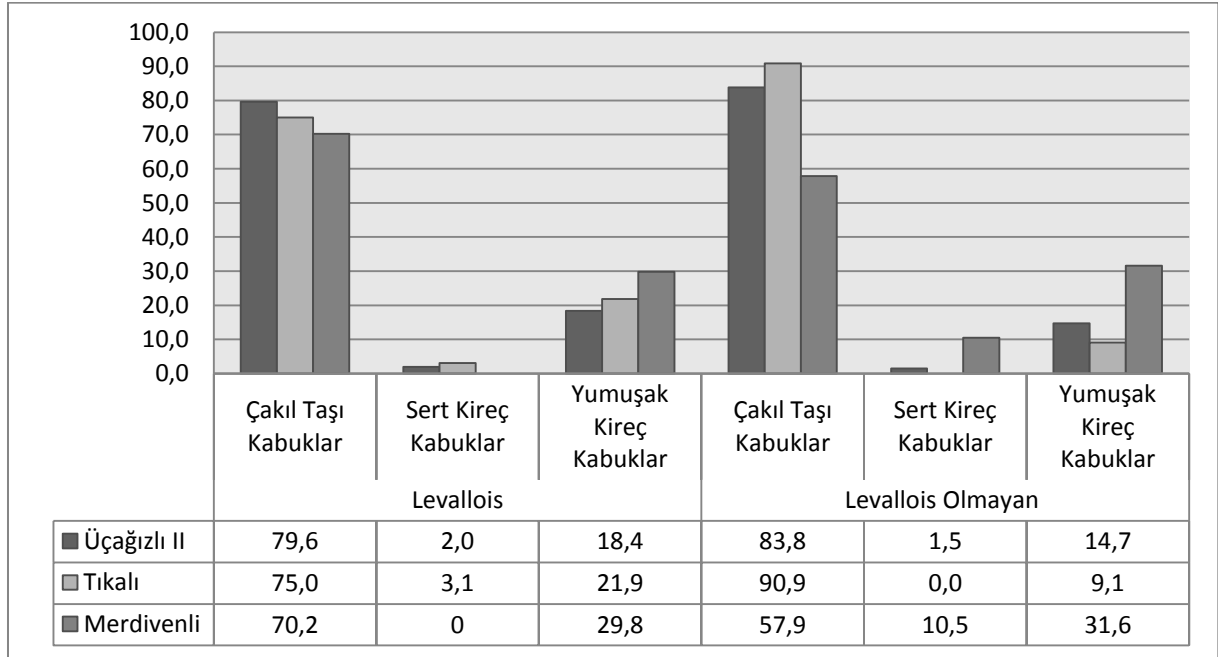
Bulgular

Tablo 1'de Üçağzlı II, Tıkalı ve Merdivenli mağaralarından bulunan taş aletlerin blank tiplerinin, çekirdeklerin ve artık materyallerin kabuk tiplerine göre dağılımı verilmiştir. Jeolojik oluşumuna göre ikincil olarak tanımladığımız yerel çakmaktaşı kaynakları üç mağara içerisinde en çok tercih edilen hammaddedir. Birincil kaynaklar olan Şenköy ve Yayladağı çakmaktaşıları ise Orta Paleolitik topluluklarda az oranda kullanılmıştır.

Çekirdekler doğada yer alan hammaddelerin çeşitli çekiçlerle işlenmesiyle alet üretimini sağlayan artık kalıntılardır. Doğada ham olarak bulunan kayalar, buldukları ortamı yansıtacak en iyi kanıtları sunmaları ve Paleolitik dönem hammadde kaynaklarının tanımlamasını sağlamaları açısından çok önemlidir. Bu nedenle Grafik 1'de Orta Paleolitik endüstrilerinin teknolojik farklılıklarını en iyi yansıtan Levallois yongalama tekniğinin kullanıldığını gösteren çekirdek kalıntıları ve Levallois olmayan çekirdek kalıntılarının kabuk tiplerine göre dağılımı verilmiştir. Levallois çekirdek kalıntıları dikkate alındığında, çakıl taşı kabuk tiplerinin oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Benzer örüntü Levallois olmayan çekirdeklerde de saptanmıştır. Ayrıca her iki çekirdek tipinde yumuşak kireç kaplı kayaların sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir.

Tablo1: Üçağızlı II, Tıkalı ve Merdivenli Mağaralarında bulunan taş aletlerin kabuk tiplerinin dağılımı

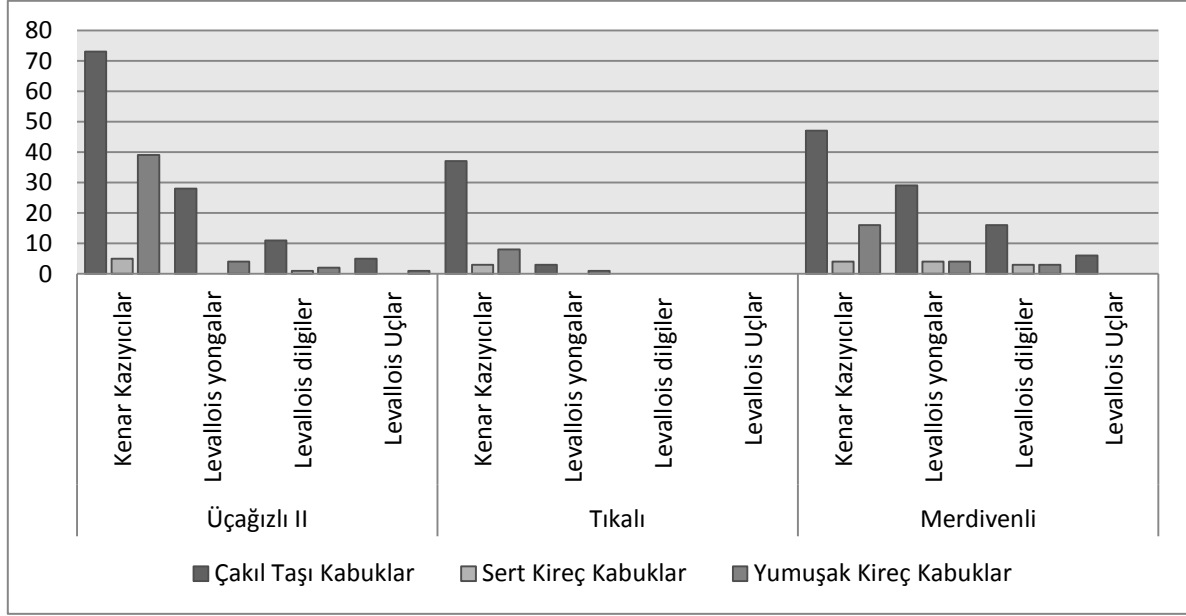
		Çakıl Taşı Kabuklar	Sert Kireçli Kabuklar	Yumuşak Kireçli Kabuklar	Toplam
		Yerel	Yayla Dağı	Şenköy	
Merdivenli	Blank	692	63	106	927
	Çekirdek	44	2	20	
	%	79,4	7,0	13,6	100
Tıkalı	Blank	159	14	32	351
	Debris	66	4	25	
	Çekirdek	40	1	10	
	%	75,5	5,4	19,1	100
Üçağızlı II	Blank	1235	27	310	4629
	Debris	1987	100	710	
	Çekirdek	203	4	53	
	%	74,0	2,8	23,2	100

Grafik 1:Üçağızlı II, Tıkalı ve Merdivenli Mağaralarındaki Levallois ve Levallois olmayan çekirdeklerin kabuk tiplerine göre dağılım grafiği (%)

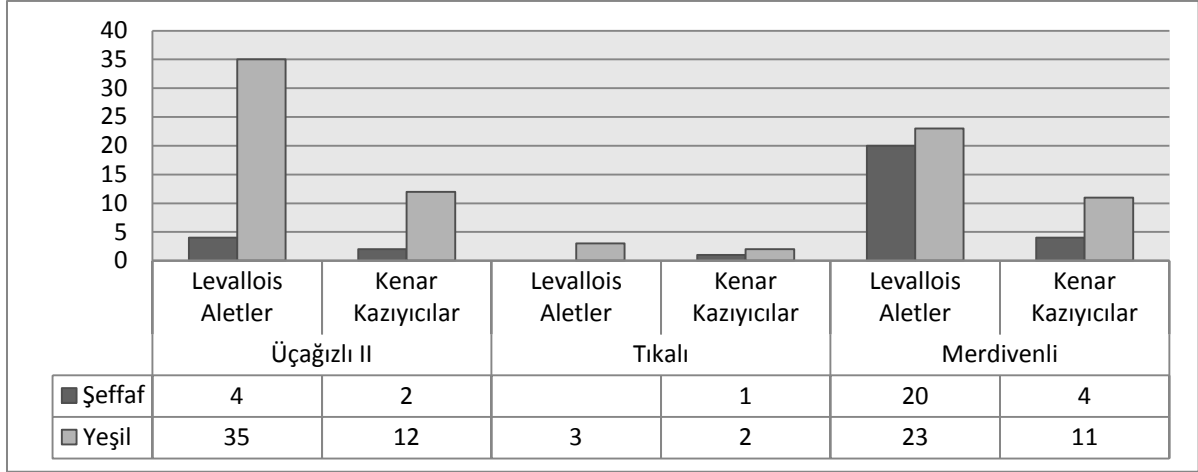
Grafik 2’de Üçağızlı II, Merdivenli ve Tıkalı Mağaralarından ele geçen ve Bordes tipolojisinde yer alan Kenar kazıyıcı aletlerin, Levallois uçların, Levallois yongaların ve Levallois dilgilerin kabuk tiplerine göre dağılımı verilmiştir. Bu taş alet kalıntılarının yapımında çakıl taşı

kabuklu çakmaktaşı kaynaklarının sıklıkla tercih edildiği belirlenmiştir. Yumuşak ve sert kireç kaplı birincil çakmaktaşı kaynaklarının ise daha az oranda kullanıldığı görülmektedir. Hammadde kaynaklarının yönetimi açısından sadece Üçağzılı II Mağarası'nda kenar kazıyıcı aletlerin yapımında yumuşak kireç kaplı alet üretiminde artış bulunmaktadır.

Grafik 2: Bordes tipolojisine göre Üçağzılı II, Tıkalı ve Merdivenli Mağaralarındaki kenar kazıyıcı, Levallois yonga, Levallois dilgi ve Levallois uç aletlerin kabuk tiplerindeki dağılım grafiği (%)

Hatay İli'nde yapılan yüzey ve kazı çalışmaları sonucunda egzotik tip hammadde olarak şeffaf ve yeşil kripto-kristal özellikli çakmaktaşıları tespit edilmiştir. Bu hammadde kaynaklarının bileşiminde homojen bir yapı gözlenmektedir ve saydam özellikleriyle geç Pleistosen insanları tarafından kolaylıkla ayrılarak seçilmektedir. Grafik 3'te bu hammadde kaynaklarına bağlı olarak Levallois yonga, dilgi ve uç aletler arasındaki farklılıklar gösterilmiştir. Egzotik kayalara baktığımızda Levallois alet üretiminin kenar kazıyıcı aletlere göre daha baskın olduğunu görmekteyiz. Ancak alet üretim zincirinde egzotik tip kayaların sıklıkla kullanılmadığı gözlenmiştir.

Grafik 3: Yeşil ve şeffaf kripto-kristal kayaçların Levallois aletler ve kenar kazıyıcı aletler olarak kullanımı

Tartışma

Paleolitik dönem insan davranışlarıyla ilgili birçok hipotez ve çıkarım temel olarak taş aletlerin yayılımı ve gelişimi ile yongalama süreçlerinin sistemli olarak tanımlanmasıyla elde edilmektedir. Bu materyaller mekanik ve fiziksel etkilere oldukça dayanıklı olmasından dolayı geçmişteki kültürleri en iyi şekilde yansıtmaktadır (Fish, 1979).

Prehistorik insanların hammadde kaynaklarını yaşam alanlarına taşımada ilk olarak yaşadıkları bölgede yer alan kaynakların tespit edilmesi gerekmektedir, daha sonra onu çıkararak, işlenmiş veya işlenmemiş, ham yonga biçiminde, düzeltili alet olarak, önceden hazırlanmış çekirdek olarak, bitmemiş iki yüzeyli bir parça olarak taşımaktadırlar (Inizian vd., 1999). Taşıma mekanizmasında en önemli etken grupların kamp veya yeni bir alana ulaşmaya kadar hammaddelerin taşınımı içerir (Rensink vd., 1991). Temel olarak hammaddelerin taşınması, ithal edilmesi ve harcanan enerjinin değerlendirilmesiyle bir materyalin başka bir materyale göre kullanım farklılığı topluluk içerisindeki karşılaştırmalarla sağlanmaktadır (Dibble ve Rolland, 1991).

Üçağızlı II, Merdivenli ve Tıklı Mağaralarını genel olarak ele aldığımızda, zaman süreci içerisinde hammadde kaynaklarının işletilmesinde farklı stratejiler uygulanmıştır. Öncelikle Hatay'ın Orta Paleolitik dönem insanları taş alet endüstrisinin yapımında ikincil kaynakları gösteren çakıl taşı kabuklu çakmaktaşlarını tercih etmişlerdir. Birincil kaynaklar ise Geç Pleistosen insanları tarafından çok fazla tercih edilmemiştir.

İkincil kaynaklara ilişkin herhangi bir depo bulunmamasına rağmen bu kaynaklar Orta Paleolitik insanları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bunun aksine Şenköy ve Yayladağı'ndaki birincil kaynaklar, yüzeye yakın alanlarda oldukça fazla sayıda bulunmasına ve yongalanması kolay olmasına rağmen pek tercih edilmemiştir. Bu maddelerin bolluğuna ve elde edilebilirliğine rağmen kullanılmamasında, dönem insanların çizdikleri korumalı kullanım alanları (territörileri) rol oynayabilir. Örneğin Üçağızlı II Mağarası'nın hemen 500 m kuzeyinde yer alan Üçağızlı I Mağarası

Üst Paleolitik insanlarında farklı bir hammadde kullanım stratejisi gözlenmiştir. Üçağzılı I Mağarası'nın Ahmarian seviyelerinde birincil kaynaklar ikincil kaynaklara göre daha sıklıkla kullanılmıştır. Buna bağlı olarak Üst Paleolitik dönem insanların farklı avcılık stratejileriyle birlikte daha uzak alanları taramalarına ve kullanmalarına neden olmuştur (Kuhn, 2004). Üst Paleolitik dönemde birincil kaynaklarının kullanımının artmasında iklimsel değişimler ve geç Pleistosen dönemdeki faunal azalmayı da ekleyebiliriz. Şu anki bilgiler ışığında Hatay Orta Paleolitik topluluklarında büyük otçul hayvanlara yönelik bir beslenme stratejisi gözlenirken, Üst Paleolitik dönemde büyük otçulların yanı sıra daha küçük (balık, kaplumbağa, tavşan gibi) hayvanların da avlandığı bilinmektedir. Bu durum Geç Üst Paleolitik dönemde daha uzak mesafelerin taranmasını sağlarken, Orta Paleolitik toplumlarında ise daha dar bir alanda avcılık aktivitelerin gerçekleştiğini göstermektedir. Veriler Orta Paleolitik dönemde gerekli ihtiyaçların sağlanmasının genellikle ulaşılması kolay hammaddelere yönelimle sağlandığını işaret etmektedir.

Hatay'daki Orta Paleolitik buluntu yerlerinde birincil kaynakların az oranda kullanılmasında zorlu topografyada etkili olmaktadır. Samandağı İlçesi'nin sahil kesimi eski ve yeni Asi sekisiyle büyük havzaları içermektedir. Yüksekliği az olan bu bölgeler geç Pleistosen'deki avlanma alanlarıdır. Havzalar dik yamaçlarla kesilir ve bu dik yamaçların üzerinde teras alanlar ve vadiler bulunmaktadır. Yayladağı ve Şenköy ilçelerindeki çakmaktaşı kaynakları yüksek vadilerde yer almaktadır. Orta Paleolitik insanların bu zorlu ve engebeli alanlarda bulunan birincil hammadde kaynaklarını farklı yöntemlerle topladıkları düşünülmektedir. Özellikle kısa süreli kamp alanlarının üzerinde yer alan bu hammadde kaynaklarının insanlar tarafından belli işlemlerden geçirilerek mağaralara taşındıklarını düşünmekteyiz. Çünkü mağaraların içerisinde çekirdeklerin işlenme stratejilerini gösteren birincil yonga artıkları, *eclat debordant* ve *yanıltıcı*-Levallois uçların oranları oldukça düşüktür, buda bu hammaddelerin bir kısmının kaynaklarda işlendikten sonra mağaralara getirildiğini göstermektedir. Bulgular Geç Pleistosen insanların hammaddeleri işleme/yönetme stratejilerini bölgenin topografik yapısına göre oluşturduklarını işaret etmektedir.

Taş aletlerin teknolojik ve tipolojik açıdan değerlendirildiğinde, Orta Paleolitik endüstrisini en iyi yansıtan Levallois çekirdekler ve bu dönem tipolojisinin belirgin aletleri olan Levallois uçlar, yongalar ve dilgiler ile kenar kazıyıcı aletlerin yapımında çakıl taşı kabuklu çakmaktaşılarının ağırlıklı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sadece Üçağzılı II Mağarası'nda kenar kazıyıcı aletlerin yapımında yumuşak kireç kaplı kaynakların kullanımında bir artış gözlenmiştir. Bu artma eğilimi, örneklem sayısı ile doğrudan ilişkili olabilir. Deneysel olarak tüm kaynaklardan aldığımız çakmaktaşı örnekleri üzerinde Levallois tekniğiyle taş alet ürettiğimizde, hammadde kaynaklarına bağlı olarak taş aletlerde belirgin bir farklılığın olmadığını görmekteyiz. Benzer bir deneysel çalışmada Eren vd., (2011), farklı hammaddeleri kullanarak Orta Paleolitik teknikleriyle taş alet üretmişlerdir. Farklı hammadde kaynaklarının kullanımına bağlı olarak taş alet yapımında herhangi bir farklılığın olmadığını gözlemlemişlerdir. Hatay bölgesindeki hammadde kaynaklarını ele aldığımızda, yongalanma açısından en uygun/kaliteli kayalar yumuşak kireç kaplı çakmaktaşıları oluşturmaktadır. Orta Paleolitik

insanları bunun yerine yumuşak kireç kaplı çakmaktaşlarına göre daha sert olan çakıl taşı kabuklu kayaçları kullanmışlardır. Bu kayaç tiplerinin tercihinde muhtemelen daha kolay ulaşılabilir olması önem taşımaktadır. Bu olgu enerji ve taşıma kapasitesinin yükseltilmesi açısından da önemlidir. Ancak uygulanan tekniklere bağlı olarak hammadde kullanımında bir farklılığın olmadığı gözlenmemiştir.

Hatay bölgesinde egzotik kayaçlar bakımından homojen yapıdaki şeffaf ve yeşil renkte, iyi kalitedeki çakmaktaşları Geç Pleistosen insanları tarafından toplanmıştır. Bu çakmaktaşları çakıl taşı kabuklu tiplerle karakterizedir ve birincil kaynaklar içerisinde saptanmamıştır. Egzotik taşlar özellikle Avrupa'daki Orta Paleolitik sitelerinde özenle seçilmiş ve yerleşim alanlarına getirilerek kullanılmıştır. Hatay ili Orta Paleolitik topluluklarında ise egzotik tip çakmaktaşlarının gelişi güzel bir şekilde toplanarak işlendiklerini görmekteyiz. Bu kayaçlardan özelleşmiş bir teknikte ve/veya özel bir taş alet yapılmadığını söyleyebiliriz. Genellikle etno-arkeolojik verilerde bu tip kayaçların toplayıcılık aktivitesi içerisinde dikkat çekici renklerinden dolayı toplandığı ileri sürülmektedir (Kuhn ve Stiner, 2006).

Sonuç olarak, Hatay Orta Paleolitik topluluklarının hammadde ekonomisinde iki önemli etkenin rol oynadığını söyleyebiliriz. Birincisi sosyal ağlarına ve avlanma stratejilerine bağlı olarak günlük aktiviteler, aynı bölgeden bilinen Erken Üst Paleolitik yerleşimlerine göre daha dar bir alanda gerçekleştirilmektedir. Bu durum uzak alanlardaki hammaddelerin taşınma ve kullanılma olasılığını azaltmaktadır. İkinci etken ise insanların yerleşim alanına yakın mesafeden kolaylıkla çakmaktaşlarını elde etmeleriyle daha az enerji sarf etmelerini sağlayan bir hammadde ekonomisinin varlığıdır. Hammadde kaynaklarının elde edilebilmesi için prehistorik insanların birbirleriyle iletişim kurmaları, farklı seviyelerde teknik yeteneklere ve kültürel geleneklere sahip olmaları ve hepsinden önemlisi bu yeterliliklerin tümünün tek bir yapı içerisinde yer alması gerekmektedir (Inizian vd., 1999).

Teşekkür

Bu çalışmanın malzemesini çalışmama izin veren Prof. Dr. Erksin Güleç'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Bu çalışmada Türkiye Amerikan Araştırma Derneğinin (ARİT) maddi destekleriyle sağlanmıştır.

Kaynakça

- Andrefsky, W. (1994). Raw Material Availability and the Organization of Technology. *American Antiquity*, 59-1: 21-34.
- Baykara, İ. (2005). *Merdivenli Mağarası Buluntuların İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü.
- Baykara, İ. ve Güleç, E. (2011). Anadolu Orta Paleolitik Dönem Taş Alet Kültürleri. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 75. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı: Biyolojik Antropoloji*, E. Güleç, İ. Özer, M. Sağır, B. K. Özer (Ed.), 47-71. Ankara: DTCF Yayınları.

- Bordes, F.H. (1961). *Typologie Du Paléolithiqueancienetmoyen*. Institut De Préhistoire De l'université De Bordeaux. Memoir No.1.
- Bordes, F. (1975). Le gisement de Pech de l'aze IV: Note preliminaire. *Bulletin de la Societe Prehistorique Française*. 72:293-308.
- Dibble, H. ve Rolland, N. (1990). A New Synthesis of Middle Paleolithic Variability. *American Antiquity*. 55 (3): 480-499.
- Dibble, H. L. ve Rolland, N. (1991). Local raw material exploitation and its effects on Lower and Middle Paleolithic assemblage variability. Montet-White, A., and Holen, S. (Ed.). *Raw Material Economies Among Prehistoric Hunter-Gatherers* (S. 3-48) Publications in Anthropology 19, University of Kansas, Lawrence.
- Eren, M.I. Lycett, S.J. Roos, C.I. ve Sampson, C.G. (2011). Toolstone constraints on knapping skill: Levallois reduction with two different raw materials. *Journal of Archaeological Science* 38: 2731-2739.
- Geneste, J.-M. ve Plisson, H. (1993). Hunting technologies and human behavior: lithic analysis of Sohean shouldered points. H. Knecht, A. Pike-Tay & R. White (ed.). *Before Lascaux. The complex record of the Early Upper Paleolithic*: (s117-35). London: CRC.
- Güleç, E., Kuhn, S.L., Stiner, M.C., Özer, İ., Sağır, M., Erkman, A.C., Açikkol, A. ve Baykara, İ. (2008). 2006-2007 Yılları Üçağızlı Mağarası Kazıları. 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, 30. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*. 233-243, Ankara.
- Feblot-Augustins, J. (1993). Mobility Strategies in the Late Middle Paleolithic of Central Europe and Western Europe: Elements of Stability and Variability. *Journal of Anthropological Archaeology*. 12: 211-265.
- Fish, P.R. (1979). The Interpretive Potential of Mousterian Debitage. *Anthropological Research Paper* No. 15. Arizona State University, Tempe.
- Fish, P.R. (1981). Beyond tools: Middle Paleolithic Debitage analysis and Cultural inference. *Journal of Archaeological Research* 38: 374-386.
- Inizan, M.L., Reduron-Ballinger, M., Roche, H. ve Tixier, J. (1999). *Technology and Terminology of Knapped Stone*. Naterrre: CREP, France.
- Jelinek, A.J. (1991). Observation on Reduntion Patterns and Raw Materials in Some Middle Paleolithic Industries in the Perigord. Montet-White, A., and Holen, S. (Ed.). *Raw Material Economies Among Prehistoric Hunter-Gatherers* (S. 7-32) Publications in Anthropology 19, University of Kansas, Lawrence .
- Kozłowski, J.K. (1991). Raw Material Procurement in the Upper Paleolithic of Central Europe. Montet-White, A., and Holen, S. (Ed.). *Raw Material Economies Among Prehistoric Hunter-Gatherers*. (S.141-159). Publications in Anthropology 19, University of Kansas, Lawrence.

- Kuhn, S. L. (1991). “Unpacking” reduction: Lithic raw material economy in the Mousterian of west-central Italy. *Journal of Anthropological Archaeology* 10: 76–106.
- Kuhn, S.L. (2004). Upper Paleolithic raw material economies at Üçağızlı Cave, Turkey. *Journal of Anthropological Archaeology*. 23: 431–448.
- Kuhn, S.L. veStiner, M.C. (2006). What’s a Mother to Do? The Division of Labor among Neandertals and Modern Humans in Eurasia. *Current Anthropology*. 47(6): 953-980.
- Luedtke, B.E. (1992) *An Archaeologist’s Guide to Chert and Flint*. Archaeological Research Tools 7, Institute of Archaeology, Los Angeles: University of California.
- Meignen, L. (1995). Levallois lithic production systems in the Middle Palaeolithic of the Near East: The case of the unidirectional method. Dibble H. L. and Bar-Yosef O. (Ed.). *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*. (s. 361–380). Madison: Prehistory.
- Munday, F.C. (1976). Intersite Variability in the Mousterian Occupation of the Avdat/AqevArea. Marks A.E (Ed.). *Prehistory and Paleoenvironments in the central Negev, ISrael, Volume I*, (113-140). Dallas: Southern Methodist University.
- Shea, J.J. (2003). The Middle Paleolithic of the East Mediterranean Levant. *Journal of World Prehistory*. 17(4): 313-394.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. (1958). Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları. *Belleten*. 23 (56):147-210.
- Şenyürek M. (1959). Týkalý Maðaranýn Paleolitik endüstrisine dair bir not. *Belleten*. 23 (89): 9-58.
- Rensink, E. Kolen, J. veSpiekma, A. (1991). Patterns of Raw Material Distribution in the Upper Pleistocene of Northwestern and Central Europe. Montet-White, A., and Holen, S. (Ed.). *Raw Material Economies Among Prehistoric Hunter-Gatherers*. Publications in Anthropology 19, University of Kansas, Lawrence.